

Στάσεις και προκαταλήψεις απέναντι στην αναπηρία

Τι είναι η προκατάληψη

Η προκατάληψη αποτελεί μια πρόωρη κρίση που βασίζεται στην αντίληψη του «διαφορετικού», δηλαδή εκείνων των χαρακτηριστικών που διαφοροποιούν ανθρώπους και καταστάσεις. Εάν κανείς αφήσει την επιθυμία που τον διακατέχει για καθετί γνώριμο τριγύρω του να κυριαρχήσει στις αντιδράσεις του απέναντι σε καινούργια πρόσωπα και νέες καταστάσεις, εάν αυτόματα χρησιμοποιεί μια ετικέτα ή κατηγοριοποίηση, τότε περιορίζει την ικανότητά του να κοιτάζει πέρα από γενικεύσεις και να βιώνει όλο το φάσμα των εμπειρικών αντιλήψεων· *τότε έχει λειτουργήσει με προκατάληψη.*

Η λέξη «προκατάληψη» υποδηλώνει μια αρνητική έννοια που προκαλεί αντιδράσεις οι οποίες συνδέονται με ένα αίσθημα ανασφάλειας. Μέσα από αυτές τις αντιδράσεις διαφαίνονται φανατισμός, στενοκεφαλιά, φυλετισμός, φόβος και μίσος. Η λέξη αυτή κάνει τους ανθρώπους να λένε: «Όχι εγώ! Εγώ δεν έχω προκαταλήψεις».

Η προκατάληψη υπάρχει ακόμα και όταν μια αντίδραση είναι θετική. Αυτό μπορεί να συμβεί όταν κοινά στοιχεία στη θρησκεία, το φύλο, την κοινωνικο-οικονομική τάξη, την εθνικότητα ή κάτι άλλο συναφές δημιουργούν σε ένα άτομο θετική προκατάληψη για τον άλλο άνθρωπο. Έτσι λοιπόν η προκατάληψη ενδέχεται να είναι και «θετική» και «αρνητική»

Συνήθως όμως χρησιμοποιούμε τον όρο με την αρνητική του έννοια.

Η προκατάληψη ορίστηκε από διάφορους μελετητές ως: μια ανελαστική, παράλογη, κατηγορηματική γενίκευση που βασίζεται σε λανθασμένα ή ανεπαρκή στοιχεία, χωρίς να δίνεται η πρέπουσα σημασία στις ατομικές διαφορές.

Πως δημιουργείται

Πολλοί μελετητές έχουν υποστηρίξει ότι οι πρώτες σχέσεις στη ζωή του ανθρώπου έχουν πολύ μεγάλη επίδραση στην κατοπινή του εξέλιξη και στην ωρίμανσή του, και αυτό σύμφωνα με την γνώμη μου έχει μια μεγάλη δόση αλήθειας αλλά δεν είναι ούτε όλη ούτε η μόνη αλήθεια. Γνώμη μου είναι ότι ο άνθρωπος ανεξαρτήτως ικανότητας, νοημοσύνης και οικογενειακού υπόβαθρου μαθαίνει σε όλη του την ζωή και επηρεάζεται από πάρα πολλούς παράγοντες εκτός της οικογένειας, όπως οι σχέσεις με τους σημαντικούς άλλους (φίλοι, ερωτικοί σύντροφοι, συγγραφείς, ήρωες από τον κινηματογράφο, δάσκαλοι, συνεργάτες κλπ.).

Δεν μπορούμε λοιπόν, πιστεύω, να αγνοήσουμε το ρόλο της οικογένειας στην δημιουργία των προκαταλήψεων αλλά ούτε και τον ρόλο του ευρύτερου κοινωνικού, πολιτισμικού, οικονομικού και πολιτικού περιβάλλοντος στο οποίο μεγαλώνει το άτομο.

Δεν μπορεί να είναι τυχαίο ότι οι εθνικιστικές τάσεις βρίσκονται σε έξαρση τις περιόδους που η οικονομία περνάει κρίση...

Η προκατάληψη μπορεί να διευκολύνει ή να εξυπηρετεί διάφορους σκοπούς και διαδικασίες όπως:

- η **προκατάληψη της αγάπης**: όταν κάποιος αντιδρά έντονα και απορριπτικά προς όποιον άλλο κριτικάρει ή αντιτίθεται σε απόψεις ενός προσώπου που ο ίδιος αγαπάει και για το οποίο τρέφει προδικασμένα θετικά συναισθήματα για τα οποία μπορεί να μην είναι ενήμερος. Στη συνέχεια δεν είναι συνήθως ενήμερος ούτε για την ένταση και την ποιότητα των αντιδράσεών του, εκτός και αν του το επισημάνουν άλλοι, αλλά και τότε ακόμη μπορεί να είναι δύσκολο να αναγνωρίσει τόσο τα συναισθήματά

του όσο και τις αντιδράσεις του. Σε αυτή την περίπτωση η προκατάληψη της αγάπης εξυπηρετεί την υπεράσπιση του αγαπώμενου προσώπου και την διαφύλαξη της θετικής εικόνας που έχει το άτομο για το πρόσωπο που αγαπάει.

- η **προκατάληψη του μίσους**: όταν κάποιος αντιδρά έντονα και απορριπτικά προς όποιον έχει προαποφασισμένα θεωρήσει ως εχθρό, ή έχει εντάξει σε μια ομάδα με χαρακτηριστικά που τα θεωρεί μισητά / απορριπτικά, αγνοώντας τις ατομικές διαφορές του εν λόγω ατόμου από την γενική εικόνα που έχει για τους εχθρούς.

Σε αυτή την περίπτωση η προκατάληψη του μίσους εξυπηρετεί την υπεράσπιση του ίδιου του ατόμου που την έχει.

- η **προκατάληψη που πηγάζει από την αφοσίωση ενός ατόμου λόγω της συμμετοχής του σε μια συγκεκριμένη ομάδα και έχει ως αποτέλεσμα να θεωρεί όλους τους εκτός ομάδας ως εχθρούς**.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι αρνητικές στάσεις και ενέργειες ατόμων που ανήκουν σε πχ. ποδοσφαιρικές ομάδες προς οπαδούς άλλων ομάδων, ή ατόμων που ανήκουν σε πολιτικές οργανώσεις προς οπαδούς άλλων οργανώσεων – οι 2 παγκόσμιοι πόλεμοι διευκολύνθηκαν και στηρίχθηκαν σε πεποιθήσεις ότι κάποιος που ανήκουν σε μια ανώτερη φυλή πρέπει να επικρατήσουν στις υπόλοιπες για να γίνει ο κόσμος μας καλύτερος...

Αυτού του είδους η προκατάληψη εξυπηρετεί την διαφύλαξη της συνοχής της συγκεκριμένης ομάδας και την διατήρηση της διαφορετικότητας και των ορίων της από τις άλλες που θεωρούνται ως κατώτερες αλλά και απειλητικές.

Πως συντηρείται και πως κλιμακώνεται

Η προκατάληψη συνδέεται με την συναισθηματική και κοινωνική ανωριμότητα και και με ανελαστικές και απόλυτες πεποιθήσεις: όσο λιγότερο ψυχολογικά ώριμος είναι ο άνθρωπος, τόσο μεγαλύτερη είναι η εμφάνιση παράλογων, ανελαστικών και διάχυτων προκαταλήψεων μέσα του.

Η ικανότητα του ανθρώπου να είναι σε επαφή με τους φόβους, τις αγωνίες, τις προσδοκίες, τις στενοχώριες τα άγχη και τις ελπίδες του (με όλα αυτά που σκέφτεται και που νιώθει: δηλαδή τον εσωτερικό του κόσμο) δεν είναι έμφυτη ούτε είναι έμφυτη η ικανότητα του ανθρώπου να αντιλαμβάνεται αυτά που πιστεύουνε και νιώθουνε οι άλλοι άνθρωποι τριγύρω του αλλά και τα 2 (που είναι εξίσου σημαντικά όσον αφορά την ψυχολογική και κοινωνική του ωρίμανση) καλλιεργούνται.

Σε αυτό μπορεί να βοηθάει πάρα πολύ το οικογενειακό του περιβάλλον, η εκπαίδευσή του, οι εμπειρίες της ζωής του και σε πολύ μεγάλο βαθμό, η ικανότητά του να μαθαίνει μέσα από τις δυσκολίες και τα λάθη του.

Η τελευταία αυτή ικανότητα μπορεί να καλλιεργηθεί. (Βλέπε και ξεχωριστό κείμενο για την έρευνα της Carol Dweck σε σχέση με τις ‘Υπολανθάνουσες Θεωρίες για τον Εαυτό, την Νοημοσύνη και τη Μάθηση’)

Αν κάποιος δεν μαθαίνει μέσα από όλα αυτά είναι φυσικό να μην έχει επαφή με τα δύσκολα κομμάτια του εαυτού του και των άλλων και να καταφεύγει σε διάφορες προδιαμορφωμένες και στατικές αντιλήψεις όπως οι προκαταλήψεις.

Και αν δεν βρίσκει τρόπους να αναγνωρίσει και να αμφισβητήσει τις προκαταλήψεις του, τότε αυτές μπορεί να γίνουνε ένα είδος ψευτο-άμυνας απέναντι σε οτιδήποτε του φαντάζει ως απειλητικό και από την **λεκτική προκατάληψη** να περάσει στην **αποφυγή** αυτών προς τους οποίους είναι προκατειλημμένος και στη συνέχεια να κάνει **διακρίσεις** εις βάρος τους χωρίς όμως και να τους επιτίθεται.

Ακραίες μορφές προκατάληψης είναι η **σωματική προσβολή** – άσκηση βίας εις βάρος αυτού που θεωρείται ως εχθρός ή κακός και η **εξόντωσή του**.

Ιστορική αναδρομή

Με την προκατάληψη, η οποία είναι διαχρονικό φαινόμενο στην ανθρώπινη ιστορία, έχουν συνδεθεί πάρα πολλά εγκλήματα σε βάρος της ανθρωπότητας και η κακοποίηση σε βάρος αυτών που θεωρούνταν ως μειονεκτούντες ή διαφορετικοί:

- καταπίεση εις βάρος των γυναικών που μόνο στα μέσα του αιώνα μας άρχισαν να έχουν ίσα δικαιώματα με τους άντρες σε δυτικές χώρες,
- δουλεία για τους νέγρους στην Αμερική,
- κοινωνικός αποκλεισμός για τους μη ετεροσεξουαλικά προσανατολισμένους στις περισσότερες δυτικές χώρες
- κοινωνικός αποκλεισμός για τους «αποκλίνοντες» και τους ανάπηρους με σωματική, νοητική ή ψυχική δυσκολία.

Η προκατάληψη στην καθημερινότητα

Πολλές φορές μου έχει τύχει να πιάσω τον εαυτό μου μόλις δει κάποιον που δυσκολεύεται να κάνει κάτι, όπως πχ. έναν ηλικιωμένο ή ένα ΑΜΕΑ, να σκέφτεται: 'Πρέπει να πάω αμέσως να τον βοηθήσω' και να αντιδρώ αμέσως για να υλοποιήσω την σκέψη μου, και να εκπλήσσομαι όταν αυτός μου λέει: 'Μα δεν σας ζήτησα την βοήθειά σας, μπορεί να δυσκολεύομαι αλλά τα καταφέρνω και μόνος μου'...

Τέτοιοι άνθρωποι με την αξιοπρεπή στάση τους με βοηθάνε να αντιλαμβάνομαι την δική μου προκατάληψη που μου λέει ότι: 'Οι ηλικιωμένοι και αυτοί που μειονεκτούν ή φαίνονται να μειονεκτούνε χρειάζονται οπωσδήποτε βοήθεια από νεότερους και υγιείς όπως είμαι εγώ'.

Έχει ο καθένας μας να δει τις δικές του προκαταλήψεις και το πώς αυτές μας εμποδίζουν στο να διαμορφώνουμε σχέσεις ανθρώπινες βασισμένες στον σεβασμό και στην αποδοχή της διαφορετικότητας.

Στάσεις και προκαταλήψεις του θεραπευτή, των δασκάλων, παιδαγωγών, εργοδοτών κλπ

Συχνά μπορεί να βρεθούμε σε μια κατάσταση όπου είτε παρέχουμε υπερβολική βοήθεια είτε πολύ λίγη σε ΑΜΕΑ που βρίσκονται στο περιβάλλον μας.

Δεν είναι σπάνιο να περνάμε εύκολα από την υπερπροστασία στη σκληρότητα και από την θλίψη στην υπερβολική αισιοδοξία όταν έχουμε να κάνουμε με ΑΜΕΑ.

Παραδείγματα:

'Δώσε του εσύ το πιάτο δεν βλέπεις που είναι ανάπηρο;'

'Ας κάνει και αυτός επιτέλους κάτι συνέχεια μόνο να ζητάει ξέρει, δεν θα γίνω εγώ υπηρέτης του'

'Όλα θα πάνε καλά'

'Δεν γίνεται τίποτε, μια ζωή θα είναι καθυστερημένο και οι προσπάθειές μου να του μάθω πράγματα πάνε στον βρόντο'

'Ε, τον έχω κι αυτόν εδώ, τον μισερό να του δίνω ένα κομμάτι ψωμί να ζήσει. Την κάνει την δουλειά αλλά αργεί πολύ και η παρουσία του δεν είναι και η καλύτερη διαφήμιση για το μαγαζί'

Απόψεις και στάσεις γονέων φυσιολογικών παιδιών απέναντι σε παιδιά με ειδικές ανάγκες

Παραθέτω παρακάτω μερικές απόψεις που κατά καιρούς έχω ακούσει σε σχέση με την αναπηρία και μπορείτε εσείς να βγάλετε τα δικά σας συμπεράσματα:

'Α τα καημένα, ποιος ξέρει τι αρρώστεια έχουνε. Μακριά από τα δικά μας παιδιά, να μην κολλήσουνε και αυτά τιποτε'

‘Α, αυτό πέρασε μηνιγγίτιδα πέρυσι μου είπε ο μπακάλης. Ας μην αφήνω τη δικιά μου να του κάνει παρέα, ποτέ δεν ξέρεις τι γίνεται’
 ‘Κι αν τα δικά μας αρχίσουν να μιμούνται την συμπεριφορά αυτουνού του αυτιστικού που δέχτηκαν στο σχολείο;’

 ‘Όλα παιδιά είναι, άλλα έχουνε περισσότερες ικανότητες και άλλα λιγότερες και όλα έχουνε διαφορετικές ανάγκες’

‘Όταν είδα αυτά τα δυο παιδιά αποφάσισα να τα υιοθετήσω όποιες δυσκολίες και να αντιμετωπίζα, είδα στα μάτια τους την ανάγκη για αυτό που εγώ ποτέ δεν είχα, την στοργή και την αγάπη, και αποφάσισα να τους τα δώσω. Απέκτησε η ζωή μου ένα νόημα’

‘Αυτά τα παιδιά είναι δυσκολεμένοι Άγγελοι που ζούνε ανάμεσά μας και που χρειάζονται φύλακες ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ’

Απόψεις και στάσεις γονέων παιδιών με νοητική υστέρηση απέναντι στα παιδιά με νοητική υστέρηση.

Οι περισσότεροι γονείς παιδιών με ΝΥ αφού ξεπεράσουν το αρχικό σοκ που παθαίνουνε όταν αντιλαμβάνονται / μαθαίνουνε ότι το παιδί τους υστερεί, βρίσκουνε τρόπους να δίνουνε και να παίρνουνε πολύ μεγάλη ικανοποίηση από τη σχέση με τα παιδιά τους καθώς μπορεί αυτά να υστερούνε νοητικά αλλά συναισθηματικά δεν υστερούνε καθόλου, αντίθετα, μερικές φορές η κατανόησή τους είναι πολύ μεγαλύτερη και βαθύτερη από την κατανόηση όλων των υπολοίπων «φυσιολογικών» που πολλές φορές σκιάζεται / παρεμποδίζεται από τον θόρυβο της λογικής και τα παράσιτα των προκαταλήψεων...

Όλοι εμείς οι επαγγελματίες είμαστε εδώ για να σταθούμε απέναντι σε αυτούς τους γονείς με σεβασμό και αποδοχή, και προσπαθώντας να δούμε πέρα από τις δικές μας προκαταλήψεις να παρέχουμε την βοήθεια που ο κάθε γονιός ζητάει, γιατί ο κάθε γονιός παιδιού ΜΕΑ ξέρει πολύ καλύτερα από εμάς το παιδί του και το τι αυτό χρειάζεται. Εφόσον καταφέρουμε να αναζητήσουμε και να αναγνωρίσουμε τα επιτεύγματα και την αντίστασή τους στις απαιτήσεις της αναπηρίας και να μας εμπιστευθούν, τότε μπορούμε να συζητήσουμε για το τι θα μπορούσαν να κάνουν οι ίδιοι καλύτερα – να τονώσουμε τις δυνάμεις τους (τις οποίες μπορεί οι ίδιοι να βιώνουν ως λιγιστές), να συμβάλλουμε στο άνοιγμα νέων πιθανοτήτων και λύσεων και να βάλουμε έτσι το δικό μας λιθαράκι τον μακρύ και επίπονο αγώνα τους...

Παραπομπές - Βιβλιογραφία

1. Ιωαννίδου – Johnson, A., ‘Προκατάληψη. Ποιος Εγώ;’, 1998, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
2. Allison, S., Stacey, K., Dadds, V., Roeger, L., Wood, A., Martin, G., ‘What the family brings: gathering evidence for strengths-based work’, 2003, Journal of Family Therapy, Blackwell Pbs, Oxford, UK.
3. Bowen, B., Robinson, G., ‘Disabling Disability: Stories of Hope’ από το ‘Therapeutic Stories’, 1999, AFT Pbs, Canterbury, UK.

21.9.2003**Δανιήλ Δανιλόπουλος, Παιδοψυχίατρος**

Εισήγηση στο πρόγραμμα Εξειδίκευσης Εκπαιδευτικών που πραγματοποιήθηκε στο Βόλο από τον Σύλλογο Γονέων, Κηδεμόνων και Φίλων ΑμεΑ «Το Εργαστήρι», από τις 13.9.2003 ως τις 31.12.2003 στα πλαίσια του ΕΠΕΑΕΚ II – Μέτρο 1.1, Ενέργεια 1.1.4, Κατηγορία Πράξεων Α – Έργο «ΣΤΕΡΞΙΣ» - Δημιουργία προϋποθέσεων για την σχολική ενσωμάτωση, την αποτελεσματική εκπαίδευση και την κοινωνική αποδοχή νοητικά υστερούντων ατόμων.